

Uslovi modernizacije srpskog društva

Simon Simonovic

Promene koje su počele petooktobarskom revolucijom 2000. godine, jedva da su i počele, kada su zaustavljene ubistvom premijera Srbije Zorana Đinđića, a ubrzo posle, i padom tadašnje reformatorske vlade. Nastupio je zastoj u reformama i obnovi međunarodnih odnosa zemlje koja je izgubila svaki kredibilitet desetogodišnjim ratovanjem za vreme vladavine Slobodana Miloševića a zatim i odbijanjem odgovornosti za to i nesaradnjom sa Haškim tribunalom. U krajnjem ishodu petooktobarskih promena pokazalo se da Slobodan Milošević nije ni vrh ledenog brega, već mnogo složenija pojava koja tek čeka svoje objašnjenje. Počeci tog objašnjenja suočavaju se sa mnogom prepreka od kojih su najveće one mentalne prirode. Posle Miloševićevog režima Srbija je bila zemlja poražena u ratu, ali je u isto vreme tu činjenicu sistemski prekrivala. Posledica toga je da je «opšte prihvaćena slika u društvu i javnosti o sebi, svojim moćima i značaju u potpunoj suprotnosti sa realnošću u kojoj postoji samo mali poražen (i ponižen), u spoljnoj politici sputan i potpuno nemoćan, ekonomski ruiniran i siromašan, demografski izmučen, istrošen i ostareo narod»¹. Uprkos ovakoj realnosti, egzistiraju ideje o Srbiji kao «lideru na Balkanu», državi koja ja pre stvaranja Jugoslavije i uspostavljenja komunizma, «bila država u evropskom smislu te reči», a danas kao «države na brzom koloseku ka EU». Ovo neslaganje između realnog stanja i vlastite predstave o sebi, o svojoj snazi, veličini i istorijskim pravima, proizvela je široko uverenje o Srbiji kao objektu i žrtvi istorije, a u stvari istorija je ta koja je postala žrtva savremene Srbije. Ta projekcija Srbije kao žrtve izazvala je frustraciju čiji je rezultat nepoverenje koje se graniči sa neprijateljstvom i prema susedima i prema svetu. Tako i dolazimo u situaciju da na našem fakultetu jedan od uglednijih profesora tvrdi da je najveća greška Srbije u diplomatskim odnosima to što nije učinila sve da blokira ulazak Hrvatske u EU.

Pitanje modernizacije Srbije nije novo pitanje. To je pitanje koje se postavlja još od sticanja njene nezavisnosti 1878 ali samo objašnjenje tog fenomena seže još u vreme dok je Srbija bila pod Turcima. Pokušaću to da vam približim pozivajući se na članak Latinke Perović (objavljen u Helsinškoj povelji, br 83-84, str 30). Srbija je na početku XX veka, bila mala zemlja i jedan od najnerazvijenijih regiona u Evropi. U procesu modernizacije u Srbiji, od odlučujuće važnosti bili su oblici srpskog života pod Turcima. U prvom redu, zadruga. Na njenim načelima –kolektivna svojina, zajednička proizvodnja, pravna zajednica zadrugara- koja su omogućavala jednakost u posedu i jedinstvo narodnog života formirala se istoriska svest koja je nadživela zadrugu kao

¹ Miroslav Jovanović, Srbija 1804 – 2004: razvoj opterećen diskontinuitetima, str. 205

instituciju. U sudaru sa modernim pojmovima svojine, pokretljivosti zemljišnog poseda i radne snage, ova svest je posle oslobađanja od Turaka uticala na shvatanje države kao velike zadruge i dala snagu antiliberalnim i antikapitalističkim ideologijama. Srpsko zakonodavstvo posle sticanja autonomije (građanski zakonik 1844. godine), u cilju održanja zadruge, čuvalo je njenu nepokretnu imovinu, i istovremeno dopuštalo podelu velikih familija. To je dovelo do usitnjavanja poseda, pa je s početka XX veka prosečan posed u Srbiji bio oko pet hektara što je onemogućavalo podizanje proizvodnje čak i sa novim tehnikama obrade zemlje. Tako se krug zatvorio. «prenaseljenost sela je vodila siromaštvu, siromaštvo je bilo uzrok niskom obrazovanju, nisko obrazovanje je onemogućavalo modernizaciju privrede, a to je uzrokovalo neproduktivnost, siromaštvo, prenaseljenost».² Pri tom ne treba zaboraviti činjenicu da je sve do Drugog svetskog rata udeo seoskog stanovništva u Srbiji iznosio 76%. Nosioi političke modernizacije u Srbiji bili su pripadnici srpske inteligencije koja se školovala na zapadnoevropskim univerzitetima a koja je i sama često poticala iz seoskog stanovništva. Tako da je instaliranje modernih političkih institucija u ekonomski arhaičnoj i socijalno petrifikovanoj zemlji, ličilo na ugrađivanje avionskog motora u kola sa stočnom zapregom.³ Dolazi do kontradikcija između privrednog razvitka koji je išao «sa primitivnom seljačkom sporošću» i potreba državne organizacije koje su se razvijale u skladu sa «brzinom moderne evropske kulture»⁴ Tako su se u Srbiji stvarale političke institucije po ugledu na Evropske, iako je dobar deo naroda, pa i njegove inteligencije, imao predrasude prema istima. Politička modernizacija i izgradnja institucija po ugledu na evropske nalazila je svoje opravdanje u argumentu da će se na taj način steći simpatije evropskih naroda što bi doprinelo jednom od osnovnih ciljeva kroz istoriju- ujedinjenja srpskog naroda u jednoj državi. Nikola Pašić, vodeći srpski političar gotovo pola veka, u svojoj *političkoj ispovesti* kaže: «Ja smatram moju borbu ili ti rad za ustavno uređenje Srbije kao sredstvo da se lakše postigne, po mom shvatanju, veće i uzvišenije celji, a to je oslobođenje i ujedinjenje srpskog naroda».⁵ Sticanje državne nezavisnosti 1878. godine, dovelo je Srbiju do pitanja kojim putem treba da krene. Poduhvat ujedinjavanja i oslobađanja svih Srba pobeđuje ideju razvoja realne srpske države kao moderne države. Uobličuje se program *narodne države* koja je bila antiteza apsolutističkoj i liberalnoj državi. Srpsku narodnu državu je stvorio srpski seljak što je isto što i srpski narod. Kroz sistem narodne samouprave on direktno upravlja državom, a svoje interese izražava preko narodne partije, odnosno Narodne radikalne stranke. Više činilaca davalo je snagu ovom programu koji je zapravo jedna ideologija. Prvo, oslanjanje na Rusiju kao centar slovenstva. Drugo, pravoslavlje koje radu i sticanju ne daje veliki značaj, i

² Dimitrije Đorđević, *Ogledi iz balkanske istorije*, Beograd 1989, str. 218

³ Dimitrije Đorđević, *Ogledi iz balkanske istorije*, Beograd 1989, str. 129

⁴ Slobodan Jovanović, *Vlada Milana Obrenovića*, Beograd 1934, str 206

⁵ Nikola Pašić, *Moja politička ispovest u: Serbia I komentari*, Beograd 1989, str. 130

Srpska pravoslavna crkva koja u modernoj državi sa verskim slobodama vidi ugrožavanje vlastitih interesa. Srpski narod se na kraju Prvog svetskog rata našao u jednoj državi, ali u zajednici sa drugim narodima. Međutim od ideje etnički čiste Srbije se nije odustajalo. U Drugom svetskom ratu četnički pokret Draže Mihajlovića zalagao se za stvaranje posebne srpske jedinice, koja bi postavljanjem granica i zamenom stanovništva postala homogena, odnosno etnički čista. Ideološki i institucionalni poraz ovog pokreta značio je i poraz tradicionalnog srpskog nacionalizma i zasnivanje nove države – Jugoslavije- na federativnim načelima, po uzoru na sovjetski federalizam. Ali česte ustavne promene su bile znak da i druga Jugoslavija traži formulu za unutrašnju ravnotežu. U nauci, kulturi i politici neprestano su tinjale polemike o karakteru jugoslovenske države, odnosno o rešenju nacionalnog pitanja u njoj. One su postale otvorene sa donošenjem Ustava iz 1974. godine. Koji je vodio jačanju nacionalizma u svim republikama, što je i rezultiralo raspadu SFRJ i svega što se desilo u poslednjih dvadesetak godina na ovim prostorima i čemu smo svi bili svedoci.

Posle petooktobarskih promena pojavljuju se tri osnovna tipa odnosa prema toj prošlosti: pacifikacija prošlosti, odnosno kontinuitet sa nacionalizmom; potpuni zaborav koji zagovaraju čak i protivnici rata; i strategija suočavanja sa prošlošću kroz moralnu refleksiju.⁶ Ova spomenute razlike opisivana je kao sukob reformista i legalista, oličenih u likovima Zorana Đinđića i Vojislava Koštunice. Ubistvom Zorana Đinđića poražene su reformističke snage a Srbija se polako vraća na svoj stari put koketiranja sa evropskom zajednicom radi ostvarenja nacionalističkih ciljeva.

Klaus Ofe je smatrao je da svaki operativni politički sistem sastavljen od tri nivoa⁷. Prvi ili fundamentalni nivo je nivo na kom se donose odluke identiteta u smislu: ko smo mi, kakve su društvene, kulturne pa i teritorijalne granice. Na drugom nivou donose se ključne konstitucionalne odluke o zajedničkim pravima, procedurama i pravilima, kao i najvažnijim institucionalnim rešenjima političkog života. I treći je nivo onaj na kome se odvija ono što se uobičajno naziva normalno političko odlučivanje. Na žalost moram konstatovati da u Srbiji ni posle dvesta godina od sticanja nezavisnosti ni jedno od ovih pitanja nije rešeno, a jedini cilj kome Srbija i dalje teži posle dvesta godina je pitanje svih Srba u jednoj državi. Iako današnja Zajednica Srbije i Crne Gore ne zna gde su joj granice; iako ne postoji Ustav ni na republičkom ni na saveznom nivou; iako je zemlja i dalje jedna od najsiromašnijih zemalja u Evropi sa uništenom ekonomijom; iako ne postoje institucije; vladavina prava i civilno društvo su takođe među najnerazvijenim u Evropi.

⁶ Nenad Dimitrijević, Srbija kao nedovršena država

⁷ Claus Offe, Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory facing triple Transition in East Central Europe, IPSA Congress, Buenos Aires, 1991

Tako da je jedini uslov modernizacije srpskog društva, po meni, u zaokretu svesti za 180 stepeni, u raskršćavanju sa nacionalizmom i okretanju ka izgradnji društva, krećući od prvog Ofeovog principa, ka drugom i trećem, rešavajući jedno po jedno a ne sve od jednom, jer je to i dovelo do ovakvog stanja konfuzije i opšte kaubojsštine u političkom sistemu naše zemlje.